

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ВОЙСКАТА В АХЕЙСКОТО КНЯЖЕСТВО (XIII – XIV ВЕК)

Никола Дюлгеров

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Морейското княжество е една от държавите, които възникват на Балканите след превземането на Константинопол от участниците в Четвъртия кръстоносен поход. Освен с доброто си икономическо състояние Морея можела да се похвали и с немалко успехи, постигнати на бойното поле. Настоящото изследване си поставя скромната цел да хвърли малко повече светлина върху военната структура на тази латинска държава, промените в нея след преминаването ѝ под властта на Неапол и отражението им върху цялостното ѝ развитие.

Keywords: Principality of Achaea, Morea, Villehardouin, Medieval period, Balkan Peninsula

В началото на XIII век на Балканите се разиграли събития, които оставили траен отпечатък в развитието на страните от региона. Рицарите от Четвъртия кръстоносен поход унищожили Византия и създали на нейно място Латинската империя. Успоредно с нея, в Пелопонес, възникнало и Морейското княжество¹⁾, чийто владетел приел да бъде васал на новия император в Константинопол. Добре организирано и мъдро управлявано от династията на Вилардуените, то се утвърдило като едно от най-силните латински владения на полуострова, а след възстановяването на Византия се превърнало и в основен бастион на франкската власт в региона. Освен с доброто си икономическо състояние Морея можела да се похвали и с немалко успехи, постигнати на бойното поле. Настоящото изследване си поставя скромната цел да хвърли малко повече светлина върху военната структура на тази латинска държава, промените в нея след преминаването ѝ под властта на Неапол и отражението им върху цялостното ѝ развитие.

Още при самото му основаване земите на княжеството били разделени на типичните за Западна Европа фиефи, раздадени на участниците в завоеванието. Свързаните с тях васални клетви и задължения към принца и бароните определили и военната организация на княжеството. През първата половина

на XIII век ахейската войска имала ясно изразен феодален характер. Тя била съставена от местните рицари, конните сержанти и пехотинците, прикрепени към тях. Основните извори за историята на княжеството – Морейската хроника в нейните четири варианта²⁾ и Асизите на Романия³⁾, предоставят достатъчно информация за формулирането на подобен извод.

В новозавладените земи били създадени 12 баронства, които се подразделяли на фиефи, различни по брой за всяко баронство. Били два вида: фиефи на домена (доманиални фиефи) – т.е. тези, които лично принадлежат на сеньора, и такива, които били раздадени на неговите васали – т.нар. фиефи на омажа (васални). Така например баронство Акова притежавало 24 фиефа (9 васални и 15 лични). Баронство Каритена било образувано от 22 фиефа, баронство Патрас – от 24 фиефа, и т.н.⁴⁾

Всеки от бароните, представител на висшата аристокрация в княжеството, притежаващ повече от четири фиефа, трябвало да участва в армията, като води със себе си и по един рицар и двама конни сержанти за всеки фиеф, който имал. Бароните, притежаващи само четири фиефа, били задължени да се включат в армията освен лично и с един рицар и дванадесет конни сержанти⁵⁾. Военно-монашеските ордени също имали свои представители в Морей. Тамплиерите, тевтонците и хоспиталиерите доставяли всеки по 4 рицари⁶⁾ за земите си. Техните бойни отряди обаче нямали такова голямо значение за защитата на Морей, каквото имали за кръстоносните държави и в частност за кралство Йерусалим, където разполагали с малко над 300 рицари⁷⁾.

Военното задължение на феодалите в Морей не било 40 дни, както в класическия случай⁸⁾ в Западна Европа. Като аристократи, чиято държава била създадена на чужда територия, сред чуждо местно население, ахейските благородници трябвало да бъдат военно задължени цяла година. Изключенията били рядкост⁹⁾. Когато васалите навършвали 60 години, те получавали възможността да не се отзоват лично на апела на своите сеньори. В такива случаи феодалът трябвало да изпрати собствения си син, а ако нямал такъв – един рицар или двама оръженосци¹⁰⁾. Това състояние на военната повинност било подобно на военните ангажименти на рицарите в кралство Йерусалим, също основано във враждебна за кръстоносците среда.

Срокът на службата се делеял на три периода. Първият период обхващал четири месеца, през които благородниците заедно с контингентите си се намирали под знамената на сеньора. Тогава васалите били задължени да участват в армията на своя сеньор с всичките си подчинени във военна експедиция обикновено срещу външен противник – гърците от Мистра или по-късно каталаните от Атина. Вторият период, с продължителност също четири месеца, обхващал службата им в крепостта¹¹⁾. Там рицарите формирали гарнизона и изпълнявали охранителни задачи. Обикновено значението на тази служба се подценява. В действителност обаче тя била от съществена важност за всяка

средновековна държава, особено за Морея и кръстоносните държави. Френските рицари обръщали голямо внимание на укрепените замъци, защото те представлявали опорните им точки в чуждата страна и важна част от защитата им. Ахейските принцове и техните баюли (след настаняването на Анжуйците) не пестели усилия в строежите и укрепването на крепостите през целия период от съществуването на княжеството. Дори по време на царящата анархия през 60-те години на XIV век били отделяни значителни средства за поддържането на старите фортове¹²). През последния период (4 месеца) благородниците и войниците им били свободни, но при условие да не напускат територията на княжеството и да бъдат винаги готови за мобилизация в най-кратки срокове¹³). Според Морейската хроника благородниците имали право да излизат извън границите на Ахея само с изрично разрешение на принца или на сеньора си, и то най-вече за да отидат на поклонение в Йерусалим, Рим или Сантяго ди Компостела. Ако престоят им в чужбина надвишавал една година и един ден, рицарите изгубвали приходите от земите си през въпросната година, а ако не се върнели в срок от две години и два дни, изгубвали фиефите си¹⁴). Духовниците, които притежавали фиефи, били освободени от охраната на крепостите, но не и от явяването под знамената на принца.¹⁵ Васалът имал срок от около 15 дни, за да се подготви за военна експедиция, но ако сеньорът му се намирал в непосредствена опасност, то той бил длъжен да му се притече на помощ колкото се може по-бързо¹⁶).

Според Жан Лоньон рекрутираната по този начин ахейска войска наброявала около 300 – 400 конници и двойно повече пехотинци (само от Морея), а заедно с контингентите от васалните на принца земи като Атинското херцогство, графство Кефалония и херцогство Наксос военната сила наброявала около 1000 конници и 2000 пехотинци¹⁷). Един по-внимателен поглед обаче върху споменатите в хрониката фиефи и задълженията, произтичащи от тях, показва, че владетелят можел да разчита на по-голям брой конници. Заедно с рицарите, идващи от фиефите, раздадени на духовниците, и тези, принадлежащи на военно-монашеските ордени, само от Пелопонес могли да се съберат поне 670 – 700 конници (рицари и конни сержанти), и то при положение че по време на съставянето на регистъра с фиефите, от който се черпи тази информация, не цялата територия на полуострова влизала в границите на княжеството¹⁸). Към тези сили би трябвало да се прибавят и конниците, идващи от личния домен на принца. Той обхващал богати и плодородни земи в областите Елида, Месения, земи на юг от Коринт, а по-късно и Лакония. От него според Бон и Илиева могли да бъдат рекрутирани не по-малко от 200 конници¹⁹). Така, само от полуострова, принцът разчитал на поне 900 конници, а за военна кампания извън Морея към тях се прибавяли и контингентите от херцогство Атина, графство Кефалония, херцогство Наксос и остров Евбея (около 600 – 700 конници). По този начин конните отряди на княжеството

наброявали не по-малко от 1500 – 1600 души. Съотнесена към територията на Морея, тази конна сила не била никак малка. За сравнение може да се посочи, че през 1298 г. английският крал събрал войска – най-голямата, рекрутирана в кралството през втората половина на XIII век – 3000 конници и 25 700 пехотинци²⁰⁾, а територията на Англия по това време е 6 – 7 пъти по-голяма от тази на княжеството.

Ако за конниците (рицари и конни сержанти) данните в изворите са относително ясни, то за пехотинците, участващи в ахейската армия, липсва такава подробна информация. Това прави невъзможно установяването на техния точен брой, а и не позволява да се изведе точна пропорция между тях и конниците. През XIII и XIV век в европейските армии нямало строго установено съотношение между тези контингенти. Така например кръстоносците от Четвъртия поход трябвало да бъдат 4500 рицари, 9000 оръженосци и 20 000 пехотинци²¹⁾. През 1239 г. венецианците сключили договор с папа Григорий IX и поели задължението да въоръжат и изпратят на поход 300 рицари и 900 оръженосци²²⁾. В Англия през 1298 г. , както бе посочено по-горе, кралят събрал войска в съотношение 3000 рицари и 25 700 пехотинци. Две десетилетия по-късно Шарл дьо Валоа предложил на папа Йоан XXII да поведе нов кръстоносен поход с 5000 конници и 15 000 пехотинци²³⁾. За сражението при Пелагония през 1259 г. Гийом II дьо Вилардуен разполагал с 8000 конници и 12 000 пехотинци²⁴⁾. Приведените примери показват, че съотношението конница към пехота варира между 1:1,5 и 1:8, т.е. броят на пехотинците, дори и на конните сержанти, не бил подчинен на някакъв точен стандарт, както вече бе споменато по-горе, а зависел от благосъстоянието на отделния рицар²⁵⁾. Колкото повече земи и васали имал един благородник, толкова по-голяма военна свита можел да събере. Морея не била изключение от това правило. Съобразявайки се с данните в изворите относно броя и състава на войската в Ахея, най-приемливо изглежда съотношението един конник на двама-трима пехотинци. Ако то се приложи, излиза, че пехотинците, на които можел да разчита принцът, били приблизително около 3000 – 4500 души. Точните изчисления за размера на армията се затрудняват и от още един факт – регистърът на фиефите обхваща около 3/4 от територията на полуострова. След завладяването на останалата част в средата на XIII век били отдадени нови рицарски фиефи, чийто точен брой не се знае. Всъщност раздаването на поземлени владения продължило и през втората половина на века.

Феоди, обвързани с военно задължение, получавали и представителите на старата византийска знат. Голяма част от гръцките архонти²⁶⁾ запазили земите и привилегиите си още в първите години от завладяването на полуострова от латинците, като приели да не се съпротивляват срещу франките, а по-късно да бъдат и военно задължени към тях. Така например в средата на XIII век, за да подсигури властта си в новозавладяната Монемвасия, принцът отдал на

трима гръцки благородници фиефи в областта Ватика, увеличавайки по този начин поземлените им владения. По-късно латински рицари и гръцки архонти, васали на Бодуен II, който останал няколко месеца в Морея след падането на Константинопол (1261 г.), получили фиефи от Гийом II в княжеството²⁷.

Броят на гърците в ахейската армия остава неизвестен, но ако се съди по сведенията за сражението при Пелагония (1259 г.), те не били малко, макар информацията в арагонската версия на Морейската хроника за войската на принца да изглежда преувеличена. Според нея тя наброявала 8000 конници и 12 000 пехотинци, като в армията влизали всички латински и гръцки васали. Макар и завишени, тези данни показват нарасналите военни възможности на княжеството след завладяването на целия полуостров. Както френските рицари, така и гръцките благородници били длъжни да изпълняват военните си задължения към принца и сеньорите си и да се явяват под знамената им²⁸, когато ги повикат, включително срещу силите на никейския император, както се случило при Пелагония. Пет години по-късно гръцки архонти отново взели активно участие във войната срещу византийските сили от Мистра. Тогава те останали верни на сеньора си барона на Каритена, били се изключително храбро и след сражението той посветил няколко от тях в рицарство²⁹. В началото на XIV век гърците от Ахея пак воювали във франкската войска – този път срещу Епир³⁰.

Информацията относно командването на морейската армия недвусмислено посочва, че начело стоял принцът, който взимал всички важни решения с помощта на своите близки васали. Владетелите от династията на Вилардуените почти винаги оглавявали лично военните кампании в Пелопонес, а и извън границите на полуострова³¹. След преминаването на Морея под сюзеренитета на Шарл I д'Анжу (1267) и смъртта на Гийом II дьо Вилардуен (1278) тази практика била постепенно изоставена. През следващия век заради постоянното си отсъствие от княжеството принцовете рядко заставали начело на войската. Тази задача изпълнявали баюлите³² („*balius et vicarius generalis Achaie*“), които били техните наместници в Ахея.

В отсъствието на принца и баюла командването на войската било поверено на маршала. Както се вижда от наименованието на пълната му титла „*marescalum universis militibus, equitibus, peditibus, balistariis et servientibus et ceteris stipendiaries*“³³, под заповедите на маршала се намирили всички воители, конниците, пехотинците, обслужващите части на бойните машини, спомагателните отряди и всякакви наемници. Маршалът отговарял за защитата и настаняването на войската по време на поход. Той се грижел и за нейното снабдяване.

Освен продоволствието и командването на армията маршалът, съблюдавал реда, дисциплината и поведението на подчинените си контингенти. Съобразно обичаите и традициите на княжеството той участвал наравно с най-големите

феодали в двора на перовете, но единствен от тях имал право да изпълнява съдебни функции във войската³⁴). В това отношение Морея се различавала от кралство Йерусалим или от Сицилия, където със съдебните правомощия към армията бил натоварен конетабълът.

Всъщност още от създаването на княжеството маршалът изпълнявал редица функции, които били характерни за конетабъла в кръстоносните държави на Изток или в по-близкото кралство Сицилия. След подписването на договорите от Витербо (1267 г.) княжеството преминало под сюзеренитета на новите сицилиански владетели – Анжуйците. Въпреки това те не променили съществуващото положение, съобразявайки се напълно с ахейските традиции. Обикновено за маршали били назначавани местни аристократи, които добре познавали терена, гарнизоните, слабите им места, навиците и обичаите на местното население³⁵).

През 1273 г. бил назначен нов военен служител, на когото било поверено командването специално на наемниците. Неговата пълна титла била „capitan general stipendiatorum nostrorum omnium Gallicorum, Provincialium et Latinorum“³⁶). С такива функции в Морея били натоварени само чужденци, главно италианци и французи. По време на война те отговаряли за всички наемни контингенти в ахейската войска, следели за дисциплината и реда в тях. Били обаче подчинени на маршала.

В Морейската хроника и в някои анжуйски документи присъства и длъжността главен капитан, или „capitan general omnium baronum militum et equitum ac marinarum“³⁷). През втората половина на XIII век за такива капитани се смятали самите принцове – Гийом II дьо Вилардуен и Шарл I д’Анжу. Понякога обаче били назначавани и обикновени благородници. През XIII век те били предимно италианци, а през XIV век – местни аристократи. Такъв бил случаят с Никола Санудо – херцог на Архипелага, който бил поставен на този пост от Жан дьо Гравина³⁸). Капитаните поемали върховното командване на всички видове войски в Морея, включително и на флота. Били назначавани извънредно и за кратък период, докато тече военната кампания, и затова под тяхно командване, но само тогава, се намирал и маршалът. Понякога обаче едно лице заемало и двете длъжности, както бил случаят с неаполитанския аристократ Сан Лисето, споменаван в анжуйските документи като главен капитан и като маршал³⁹).

През 1317 г. крал Робер (1309 – 1343 г.) изпратил Юсташ Пагано де Ночера в Морея начело на солидно подкрепление и го обявил за ректор и капитан на Ахея. Титлата капитан на Ахея била равнозначна на главен капитан, т.е. главнокомандващ всички войски, феодални, наемни и морски. Титлата ректор се появила за пръв път тогава. Ако се съди по функциите, които изпълнявал в морейската администрация, то тя била равностепенна на баюл. Длъжността била временна и не се използвала по-късно.

Морейската войска била разделена на няколко отряда, наречени баталии. Техни командири били капитаните, подчинени на командващия армията. По време на гарнизонния период капитаните стоели начело на няколко военни окръга. Те съвпадали в общи линии с границите на шателанствата⁴⁰). Например за областта Месения това било шателанство Каламата, за областта Аркадия – шателанство Скорта, и т.н.

Друга длъжност с колкото военна, толкова и икономическа насоченост била тази на снабдителя на крепостите, или “*pourveur des chastiaux*”⁴¹). Той бил натоварен с инспекцията и снабдяването на крепостите в страната. Изглежда, кастеланите изготвяли списък на всичко необходимо за военните гарнизони, а снабдителят на крепостите го изпълнявал. Той контролирал доставките на коне, оръжие и хранителни запаси. Постепенно тази длъжност, без съмнение въведена от французите в Морея, се обезличила и през XIV в. почти няма споменавания за нея. Част от функциите ѝ били иззети от баюла и кастеланите⁴²).

Управителят на самия замък или крепост се наричал кастелан (шателан на фр.). Неговата служба отговаряла на тази на кастрофилакса във Византия. Той бил натоварен главно с военни задължения – защитата на поверената му крепост и на затворниците, които били охранявани в нея⁴³). Кастеланът командвал поверения му гарнизон и бил лично отговорен за състоянието на войниците. Той имал помощници, които се занимавали с обучението и командването на помалки отряди. Обикновено това били един конетабъл и няколко сержанти⁴⁴).

Ако информацията в изворите за сухопътната войска в Морея е достатъчна, за да се извадят необходимите заключения относно нейния феодален характер, то развитието на флота и военните служби, свързани с командването му, остават недобре изяснени, тъй като свидетелствата за тях са твърде ограничени. Малкото известия все пак показват, че княжеството притежавало собствен флот, който през първата половина на XIII век представлявал значителна сила. Според едно от ранните свидетелства, което изглежда малко преувеличено, през зимата на 1235 – 1236 г. Жофроа II дьо Вилардуен се притекъл на помощ на обсадения от българите и никейците Константинопол със 120 кораба⁴⁵). Две години по-късно, когато Бодуен II обикалял европейските дворове, за да търси средства и помощ за организирането на кръстоносен поход с цел спасяването на Латинската империя, Жофроа II екипирал 10 галери⁴⁶). През 1248 г. неговият брат и наследник на престола Гийом II дьо Вилардуен се присъединил към кръстоносния поход, организиран от френския крал Луи IX, с 24 кораба и 400 рицари. Корабите му обаче не се оказали достатъчни, за да блокират Монемвасия по време на обсадата ѝ в края на 40-те на XIII век и Гийом поискал 4 галери от венецианците⁴⁷).

Въпреки наличието на собствен флот изворите от първата половина на XIII век не споменават съществуването на адмирал или друг висш военен служи-

тел, който да го командва. Адмиралът се споменава за първи път едва в началото на 80-те години на XIII век, но и през следващите десетилетия известията за този служител са твърде оскъдни. Това, което е известно за него, е, че резидирал в Кларенца – главното пристанище на Ахея, и пълната му титла била „адмирал на Кларенца“⁴⁸). Първият известен ахейски адмирал бил жител на Кларенца, генуезец по произход⁴⁹). Едновременно с тази длъжност той изпълнявал и функциите на кастелан на градската крепост⁵⁰), което означавало, че отговарял пряко и за защитата на пристанището. Ако се съди по информацията в изворите и най-вече на липсата в тях на подобен служител през първата половина на XIII век, то може да се предположи, че длъжността била въведена след преминаването на княжеството под властта на Анжуйците. Ако е така, то тя представлявала едно от редките нововъведения във военната структура на княжеството. Неаполитанските владетели добре познавали този пост още от Прованс⁵¹), а по-късно и в Сицилия, където адмиралът се ползвал с голяма власт и престиж. Той притежавал ясно изразени пълномощия и заемал високо място във военната и управленската йерархия в кралството и графството. Положението му в Морея, изглежда, не било толкова авторитетно.

Страната имала дълга брегова линия и е малко учудващо, че този служител не бил споменаван по-често. Изглежда, от края на XIII – началото на XIV век Морея разчитала за морската си отбрана на флота от Сицилия или на венецианските галери. Обикновено морската република била в добри отношения с княжеството и принцовете смятали, че бойните ѝ кораби представляват достатъчна гаранция за сигурността на Ахея. Ето защо адмиралът на Кларенца се занимавал предимно с брегова охрана, а когато ставало дума за морски сражения, командването било поемано от венецианците или неаполитанците.

Създадена в началото на XIII век, военната организация на Морея се запазила без сериозни промени и след настаняването на Анжуйците. Основните ѝ бойни сили били съставени от феодалните контингенти, в които участвали и малочислени отряди от военно-монашеските ордени. Наемници били използвани, но до такива случаи се стигало много рядко. Например през 1264 г. по време на войната срещу византийците на полуострова латинците прибегнали до услугите на наемни тюркски отряди⁵²). Още в края на 70-те години обаче в армията на Ахея едва доловимо започнала да се проявява една тенденция, която станала особено видима в края на века и се наложила напълно през XIV век. Отбраната на княжеството ставала все по-зависима от наемните отряди. Влиянието и ролята им нараснали постепенно. Изправено срещу възраждащата се Византийска империя, княжеството не би могло да се справи, осланяйки се само на феодалната си армия. Гийом II дьо Вилардуен не искал да повтори съдбата на Латинската империя. Нуждаел се от силен съюзник, способен да окаже необходимата му военна помощ. Затова от края на XIII век Ахея започнала да разчита все повече на подкрепленията от Неапол.

Анжуйските крале и принцове изпращали военни контингенти, всеки според възможностите и интересите си на Балканите. Във връзка със завоевателните си планове на полуострова и ресурсите, с които разполагал, най-голяма помощ оказал Шарл I д'Анжу⁵³). Неслучайно тогава била въведена длъжността капитан на наемниците. Кралят подготвил контингент, съставен от френски и провансалски рицари и сарацини от Лучера⁵⁴). В края на 1271 г. го поставил под командването на сицилианския маршал Дрю дьо Бомон и го изпратил в Ахея⁵⁵). Малко по-късно били изпратени нови подкрепления, отново платени за 6 месеца. В края на 70-те години на XIII век кралят изпратил в Морея един от своите рицари Галеран д'Иври със 100 конници, 200 пехотинци, 100 арбалетчици и щитоносци, платени за 6 месеца⁵⁶). Според италианската версия на Морейската хроника броят бил доста по-голям – 1000 конници и 3000 пехотинци (арбалетчици и щитоносци)⁵⁷). В последните години от управлението си Шарл I продължил тази практика и дори съветвал баюлите на Морея да разчитат повече на наемни отряди, отколкото на феодалните контингенти. В изпратените до тях инструкции той им препоръчвал да използват и собствените приходи на княжеството за плащането на наемниците⁵⁸).

През XIV век анжуйските владетели продължили да изпращат подкрепления в пари, коне и войници. В началото на столетието новият принц Филип Савойски пристигнал в Кларенца със 70 конници и 300 пехотинци. Следващият владетел Филип дьо Таранто подготвил 4000 конници и 6000 пехотинци. През 1325 г. Жан дьо Гравина тръгнал за Пелопонес с 25 галери, 400 конници и 1000 пехотинци. Няколко години по-късно на полуострова пристигнали от Италия нови 800 конници и 500 пехотинци⁵⁹). Всички тези подкрепления били платени за различни периоди от време, обикновено за срок от 6 месеца до една година.

Така княжеството ставало все по-зависимо от наемните отряди. В основата на тази тенденция, която едва се долавяла в средата на XIII, но се наложила напълно през следващото столетие, стоели няколко причини. От една страна, възродената от Михаил VIII Палеолог (1259 – 1282) Византия съсредоточила усилията и ресурсите си не само в отразяването на заплахата от Запад, но и в реконкистата на старите имперски територии на Балканите. Феодалната армия трудно се справяла сама с увеличените сили на Константинопол. От друга страна, самите отбранителни възможности на княжеството намалели заради претърпените загуби на територии. В конфликта си срещу гърците от полуострова латинската държава започнала да губи територии, т.е. фиефи, от които се формирала войската ѝ. След поражението при Пелагония и последвалия откуп⁶⁰) византийците получили не само три от най-важните крепости в югоизточната част на полуострова, но и земите между тях. Лакония била напълно завладяна от гърците още преди идването на анжуйските войски в Морея. Баронствата Пасаван и Гераки изчезнали⁶¹). След 1276 г. и баронство

Калаврита попаднало във византийски ръце⁶²). Тези постоянни загуби на територии, прекъсвани за кратко от частични успехи, оказали негативно влияние на феодалната войска и намалили възможностите ѝ.

Логично е да се допусне съществуването на още една причина, свързана с Византия, за растящата роля на наемниците във войската на Ахея. След 1261 г. в условията на провеждащата се реконкиста империята започнала да използва предимно наемни войски, като най-често прибъгвала до услугите на споменатите вече тюркски отряди. Редно е да се предположи, че този начин на воюване може също да е повлиял на морейските принцове.

Загубата на Атинското херцогство в началото на четиринадесетото столетие било истински удар в тази посока. Териториалната промяна била толкова голяма, че ако трябва да се направи подходящо образно сравнение, то медицинският термин „ампутация“ би бил най-подходящ за употреба. Княжеството се разделило с близо половината от земите си, на чиито ресурси оттук нататък не можело да разчита и които формирали най-значителната част от васалните му контингенти. Нещо повече, само за един ден Морея била лишена от огромен брой рицари, които намерили смъртта си в сражението срещу каталаните⁶³). Тази загуба в жива сила така и не била възстановена, тъй като пристигналите по-късно от Италия и Франция благородници се оказали недостатъчно на брой.

За намалените възможности на феодалната войска и все по-голямото влияние на наемниците съществувала още една причина. През XIV век местните аристократи все по-често започнали да плащат т.нар. *adoha*. Това представлявало специален данък, който позволявал на васала да откупи военното си задължение спрямо сеньора. Вместо да участва в армията с подчинените си контингенти, той давал на господаря си сума, пропорционална на земите и военната му повинност. Така например през 1356 г. Катерина дьо Валоа намалила феодалните ангажменти на Николо Ачаюоли, като му разрешила да откупи военното си задължение към нея⁶⁴). По този начин *adoha* намалявал още повече дела на местните феодални във войската, но в същото време освобождавал финансов ресурс, с който се набирали нови наемници.

Така, въпреки че военната ѝ структура била запазена от анжуйските владетели, външната опасност и намалените възможности за рекрутиране на рицари и пехотинци направили Морея напълно зависима от подкрепленията, изпращани от Неапол. От пълното название на титлата⁶⁵) на капитана на наемниците ясно се вижда, че чужденците в княжеството били от различни националности. Сред тях преобладавали французите, провансалците и италианците. От изворите се знае също и за използването, макар и рядко, на тюрки и кумани. Шарл I и Шарл II разчитали и на сарацините от Лучера. През 1295 г. обаче последният ги ликвидирал. Освен някои ползи все по-увеличаващото се присъствие на чужденците довело и до негативни последствия. Наемниците,

а понякога и новодошлите благородници, предизвиквали инциденти с местното население, някои от които прераснали в локални погранични конфликти с византийците от Мистра.

През втората половина на XIV век не били рядкост случаите, в които чужденците грабели и опустошавали територията на Морея и се държали така, сякаш били вражески войски в неприятелска страна. Особено в моментите, когато заплатите им не се изплащали навреме. Това поведение всъщност било естествено за подобен вид войска и то се проявявало почти навсякъде в Европа, където разчитали на тях. Нещо повече, макар да били професионални войници, често те воювали с по-нисък боен дух от местните благородници и пехотинци, много от които се биели за собствените си земи, а немалка част от тях и за родината си.

С настаняването си в Пелопонес Вилардуените въвели нов обществено-политически модел на развитие. Въпреки че бил съобразен с местните специфики и особености, той носел в основата си феодалните черти на западноевропейското общество, и по-специално на френското. В тази връзка изградената от принципите военна структура копирала познатата им от родината организация, основаваща се на свързаните с фиефа васални клетви и военни задължения. Морейската войска била съставена от рицарите, конните сержанти и пехотинците, прикрепени към тях, набирани от феодалните владения, на които била разделена по-голямата част от територията на държавата. В тази армия участвала и онази част от местните гръцки архонти, които предпочели да сътрудничат на завоевателите и да запазят, а в някои случаи и да увеличат земите и привилегиите си.

Настаняването на Анжуйците през втората половина на XIII век в Пелопонес не довело веднага до бързи промени във военната организация на Морея. Шарл I и наследниците му запазили нейния гръбнак, съставен от местните феодални отряди. Политическите обстоятелства обаче се наложили като решаващ фактор във военната история на страната. Нарасналите, макар и за кратко, военни и финансови възможности на Византия, дипломатическата ѝ активност, териториалните и физическите загуби на княжеството, както и някои специфични за феодалното устройство черти, позволяващи откупуване на военните задължения, довели до значително нарастване на броя на наемниците в армията за сметка на все по-малките феодални контингенти. Това не била никаква особеност и оригиналност в развитието на Морея, а представлявала естествена тенденция, видима през Късното средновековие в почти цяла Европа, включително в самата Византия. Ако в началото нарасналата роля на чужденците във войската била жизнено важна за отбраната и спасението на княжеството, то в един по-късен етап от неговото развитие оказала негативно влияние.

БЕЛЕЖКИ

1. Княжеството се нарича още Ахая и Ахея, като последните разночетения се дължат на придържането към Райхлиновото или Еразмовото произношение на гръцките дифтонги.
2. Морейската хроника, въпреки някои хронологически неточности, представлява най-пълният и важен наративен извор за събитията в Пелопонес и съседните му райони през XIII и XIV век. Тя е позната в четири варианта – френски, гръцки, арагонски и италиански, съставени по различно време и имащи някои разлики помежду си. За различните версии по-подробно вж. Jacoby, D. *La féodalité en Grèce médiévale. Les “Assises de Romanie”*: sources, application et diffusion. Paris, 1971; Lock, P. *The Franks in the Aegean, 1204 – 1500*. London, 1995, с. 21 – 24; Bon, A. *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d’Achaïe (1205 – 1430)*. Paris, 1969, с. 15 – 18; Božilov, I. *La “Chronique de Morée” et l’histoire de Bulgarie au début du XIII siècle (1204 – 1207)*. – в: *Bulgarian Historical Review*, 1977, 2, сс. 37 – 57.
3. Асизите на Романия представляват ценен извор за общественото развитие и феодалните порядки в Ахейското княжество и прилежащите му латински територии на Балканите в периода XIII – XV век. В тях са записани всички норми, закони и традиции, според които било изградено феодалното общество в тези райони и според които се извършвало съдопроизводството в тях. За тях по-подробно вж. Topping, P. *Feudal Institutions as revealed in the Assizes of Romania, the Law code of Frankish Greece*. Philadelphia, 1949. Оттук нататък ще се цитира като *Assizes of Romania*; Lock, P., цит. съч., с. 24 – 25. Bon, A., цит. съч., с. 18 – 19, 84.
4. В различните версии на Морейската хроника има разминаване относно големината на някои от баронствата, което се дължи на факта, че за извор се използвал регистър на фиефите, който бил изготвен двадесетина години след завоюването на полуострова, а в арагонската версия било отразено и състоянието на феодалите няколко десетилетия по-късно. Баронство Велигости притежавало 4 фиефа, Никли – 6 фиефа, Гераки – от 4 до 6 фиефа (зависи от версията на хрониката), Калаврита – от 4 до 12 фиефа, Востица – от 4 до 8 фиефа, Пасаван – от 4 до 12 фиефа, Халандрица – 4 фиефа, Каламата – 4, Грицена – 4 фиефа. *Livre de la conquête de la princée de l’Amorée: Chronique de Morée (1204 – 1305)*, ed. Jean Longnon. Paris, 1911, § 128 – 129. Това е френската версия на Морейската хроника, оттук нататък ще се цитира като *Chronique de Morée*; *Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea. Translated from the greek with notes and introduction by Harold Lurier*. New York – London, 1964, § 1912 – 2009. Това е гръцката версия на Морейската хроника, оттук нататък ще се цитира като *The Chronicle of Morea*; *Libro de los Fechos et conquistas des Principado de la Morea*, publiée et traduite par Alfred Morel-Fatio. Geneve, 1885, § 118. Това е

- арагонската версия на хрониката, отгук нататък ще се цитира като *Libro de los Fechos*; Ilieva, A. *Frankish Morea (1205 – 1262). Socio-cultural Interaction between the Franks and the Local Population*. Athens, 1991, с. 143; Ντουρου-Ηλιοπούλου, Μ. *Η Ανδεγαυική Κυριαρχία στην Ρωμανία επί Καροόλου (1266 – 1285)*. Αθήνα, 1984, с. 121.
5. *Chronique de Morée*, § 128-131; *The Chronicle of Morea*, § 1912 – 2009; *Libro de los Fechos*, § 117 – 119.
 6. *Libro de los Fechos*, § 131 ; *Assizes of Romania*, с. 117.
 7. Хоспиталиерите и тамплиерите в кралство Йерусалим могли да разчитат (всеки орден поотделно) на малко над 300 рицари, без да се смятат сержантите, чийто брой не бил много по-голям. *The Oxford illustrated history of the Crusades*, ed. by Jonathan Riley-Smith. Oxford, 1995, с. 195 – 7; Contamine, Ph. *War in the Middle Ages*, transl. by Michael Jones. London, 1984, с. 74 – 77. Храбростта, пословичната дисциплина и воинските им умения се радвали на голяма популярност в средновековния свят и били високо ценени дори от противниците им. Свидетелство за силата им бил фактът, че обикновените защитавали най-уязвимите места във войската по време на поход – заемали ариергарда или авангарда на кръстоносните армии в Близкия изток. Светските владетели разчитали много на тяхната помощ във войните си срещу мюсюлманите в региона и не било чудно, че военно-монашеските ордени съставлявали най-силната и дисциплинирана част от християнската войска там.
 8. В Ранното средновековие сроковете били по-дълги, но постепенно били намалени навсякъде на около 40 дни. Contamine, Ph., цит. съч., с. 78 – 81. През XI век в Нормандия бил установен 40-дневен срок на военно задължение към сеньорите и постепенно се наложил в цяла Франция и Англия. В Германия бил дълъг 6 седмици. *The Assizes of Romania*, с. 116.
 9. През 1303 г. ахейският принц Филип Савойски и съпругата му Изабела отдали на дъщеря си Маргарита крепостите Каритена и Бусле с прилежащите им територии. Маргарита била задължена да достави по искане на принца 6 рицари за период от 6 месеца. По-различното ѝ положение се дължало, явно, на близките родствени връзки с владетелите, вж. Buchon, A. *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*. Paris, 1845, 2 vols., II, с. 381. За гърците и възможността да имат по-кратки военни задължения, дължащи се на по-малки фиефи вж. Jacoby, D. *The Encounter of two Societies: Western Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth Crusade*. – *The American Historical Review*, vol. 78, n°4, 1973, сс. 873 – 906, по-специално с. 895 – 897.
 10. *The Assizes of Romania*, § 89, с. 64.
 11. *Chronique de Morée*, § 130, бел. 2, с. 47; *The Assizes of Romania*, § 70, 71.
 12. Дейността на Николо Ачаюоли е особено показателна в това отношение. Той укрепва Коринт и други крепости със собствени средства. Buchon, A. *Nouvelles Recherches*, II, с. 155 – 160.

13. Chronique de Morée, § 130; Longnon, J. Les Français d'outre-mer au Moyen-Age. Essai sur l'expansion française dans le bassin de la Méditerranée. Paris, 1929, с. 235; The Assizes of Romania, § 70, с. 51.
14. Chronique de Morée, § 130; Libro de los Fechos, § 140.
15. Chronique de Morée, § 131; The Chronicle of Morea, § 2013-2016; Cronaca di Morea, ed. Charles Hopf, Chroniques gréco-romanes, inédites ou peu connues, Berlin, 1873, сс. 414 – 468, с. 429. Това е италианската версия на Морейската хроника, оттук нататък ще се цитира като Cronaca di Morea.
16. The Assizes of Romania, § 26.
17. Longnon, J. Les Français d'outre-mer, с. 236.
18. Von, A., цит. съч., с. 83. Известно е, че разпределението на фиефите, отразено в хрониката, се отнася за 1209 г., но А. Бон вече доказва, че то е направено на по-късен етап, вероятно към 1228 – 1230 г., т.е. преди окончателното завладяване на полуострова от Вилардуен.
19. Von, A., цит. съч., с. 104, 114; Пиева, А., цит. съч., с. 144.
20. Contamine, Ph., цит. съч., с. 117. Авторът предоставя допълнителна информация относно броя на конниците в останалите латински държави в Източното Средиземноморие. Така например графство Триполи можело да разчита на около 200 рицари, княжество Антиохия – на около 700 рицари, а най-голямата кръстоносна държава в Близкия изток – кралство Йерусалим, на около 1000 рицари и 5000 пехотинци. Contamine, Ph, цит. съч., с. 64. Жан Ришар посочва, че през първата половина на XIII век по списък с фиефи на Жан д'Ибелин йерусалимската армия имала 574 рицари. Ришар, Ж. Латинско-Йерусалимское королевство. Санкт-Петербург, 2002, с. 112.
21. Жофроя дьо Вилардуен, Завладяването на Константинопол, превод от старофренски Ив. Божилов, София, 2000, § 21, с. 46 – 7. Според Робер дьо Клари кръстоносците трябвало да бъдат 4000 рицари и 100 000 пехотинци. Робер дьо Клари, Завоюването на Константинопол, превод от старофренски Н. Марков. София, 2007, § 6, с. 33.
22. Contamine, Ph., цит. съч., с. 67.
23. Contamine, Ph., цит. съч., с. 117 – 118.
24. Libro de los Fechos, § 256. Според арагонската версия на Морейската хроника принцът събрал „20 херцози, графове, барони, няколко прелата, много рицари и много други хора всички заедно 8000 конници...“.
25. Йорданов, К. Нов поглед към битката при Адрианопол (Военният ресурс на ранната Латинска империя и кампанията от април 1205 г.) – в: Mediaevalia, 2011, кн. 2, с. 106 – 148. Авторът разкрива липсата на строго установен стандарт в съотношението между конница и пехота и правилно заключава, че то зависи най-вече от материалните възможности на всеки един рицар. Вж. по-подробно с. 133 – 137.
26. По този начин са наречени византийски аристократи в Морейската хроника.

27. The Chronicle of Morea, § 2940 – 2960; Chronique de Morée, § 87; Jacoby, D. The Encounter of two Societies, с. 892.
28. За военните им задължения и възможността те да не са целогодишни вж. Jacoby, D. The Encounter of two Societies, с. 895 – 897.
29. Libro de los Fechos, § 313 – 331.
30. Chronique de Morée, § 885. Jacoby, D. The Encounter of two Societies, с. 893, бел. 92.
31. През зимата на 1235 – 1236 г. Жофроа II дьо Вилардуен начело на голям флот се притекъл на помощ на обсадения от българите и никейците Константинопол. Няколко години по-късно (1248 г.) неговият брат и наследник на престола Гийом II дьо Вилардуен се присъединил към кръстоносния поход, организиран от френския крал Луи IX. През 1259 г. той оглавил военната кампания в помощ на Епир. През 1268 г. пак той се явил лично пред своя сеньор Шарл I д'Анжу в Италия с контингент от 100 рицари и 400 щитоносци и взел дейно участие в решаващото сражение при Талаякоцо, където бил разбит претендентът за неаполитанския престол Конрадин Хоенщауфен. Libro de los Fechos, § 401; Sanudo, M. Istoria del regno di Romania, ed. Charles Hopf, Chroniques gréco-romanes, inédites ou peu connues, Berlin, 1873, с. 99 – 170, с. 102; Miller, W. The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204 – 1566). London, 1908, с. 89; Longnon, J. Les Français d'outre-mer, с. 217; Bon, A., цит. съч., с. 118; Ilieva, A., цит. съч., с. 149 – 150.
32. Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina. Napoli, 1950 – 1985, 28 vols. и още, XXI, § 130, с. 37.
33. Filangieri, R., I Registri de la Cancelleria Angioina, XI, § 102, Chronique de Morée, § 622 – 639, 887.
34. The Assizes of Romania, § 43.
35. По-късно, изглежда, под френско влияние, длъжността маршал била въведена и във византийския деспотат в Пелопонес. Zakythinos, D., Le despotat grec de Morée, I – II. Paris-Athènes, 1932 – 1953. II, с. 97.
36. Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina, X, § 185.
37. Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina, IV, § 1029, VIII, § 750.
38. Libro de los Fechos, § 662.
39. Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina, XIX, § 324.
40. Според Жан Лоньон шателанствата били наричани „капитании“. Longnon, J. Les Français d'outre-mer, с. 237, бел. 1.
41. Chronique de Morée, § 543; The Chronicle of Morea, § 7935 – 7; Cronaca di Morea, с. 460; Buchon, A. Nouvelles recherches, II, 53, 72 – 73, 96 – 97; Longnon, J. Les Français d'outre-mer, с. 235.
42. Ντουρου-Ηλιοπουλου, Μαριά, Η Ανδεγάγικη Κυριαρχία στην Ρωμανία, с. 97.
43. Filangieri, R., цит. съч., XXV, § 127; Longnon, J. L'Empire latin de Constantinople, с. 198.

44. Chronique de Morée, § 543, 564, 753, 854; Lock, P., цит. съч., с. 189.
45. Флотата превозвала 100 рицари, 300 арбалетчици и 500 стрелци с лък. Von, A., цит. съч., с. 79. Венеция също помогнала на латинците, изпращайки 25 галери към Константинопол. Thiriet, F. La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XII-e-XV-e siècles). Paris, 1975, с. 96 – 7.
46. Miller, W., цит. съч., с. 90; Ilieva, A., цит. съч., с. 149; Longnon, J. L'Empire latin de Constantinople, 80 – 81.
47. Libro de los Fechos, § 211 – 213; Chronique de Morée, § 197-198, 202; The Chronicle of Morea, § 2840 – 2864, 2900 – 2960; Ilieva, A., цит. съч., с. 139.
48. Chronique de Morée, § 785, 786.
49. Filangieri, R., цит. съч., XIX, § 350. Обикновено адмиралите били италианци. През 1348 г. във венецианските документи бил споменат Николето Фоскарини, който заемал длъжността капитан-адмирал. Той също резидирал в Кларенца. Von, A., цит. съч., с. 322, бел. 4.
50. Ντουρου-Πλιποπουλου, Μαριά, Η Ανδεγαυική Κυριαρχία στην Ρωμανία, с. 95.
51. Първото владение, в което Шарл I д'Анжу установил властта си и от което започнала политическата му кариера, било графство Прованс. Той застанал начело на тази важна в стратегическо и икономическо отношение област след сватбата си с наследницата Беатрис Провансалска.
52. Chronique de Morée, § 346 – 361; Libro de los Fechos, § 359 – 364; The Chronicle of Morea, § 5099 – 5291; Sanudo, M. Istoria del regno di Romania, ed. Hopf, Chroniques..., с. 118. Първоначално тюрките воювали на страната на гърците, но заради неуспехите си византийците отказали да им платят. Тогава наемниците, които били около 1000 конници, преминали на страната на французите.
53. Шарл I изпратил многократно различни по численост военни подкрепления, финансови средства и продоволствия.
54. Сарацините се появили в Лучера, Южна Италия (в областта Пулия/Апулия) през 20-те години на XIII век, когато били насилно заселени там от император Фридрих II. Той довел от Сицилия между 15 000 и 20 000 мюсюлмани и често ги използвал като военен контингент в многобройните си конфликти. Синът му Манфред продължил тази практика, а след него и новият владетел на Неапол Шарл I д'Анжу се възползвал от техните услуги.
55. Longnon, J. L'Empire latin de Constantinople, с. 241.
56. Chronique de Morée, § 461; Освен че има разминаване за броя на наемниците, има и неяснота относно датата на изпращането на контингента.
57. Cronaca di Morea, с. 452.
58. Von, A., цит. съч., с. 158; Zakythinos, D., цит. съч., I, с. 59.
59. Chronique de Morée, § 848; Von, A., цит. съч., с. 174, 185, 205, 207.

60. През 1259 г. в сражението при Пелагония (Македония) ахейската армия била разбита от никейците, а Гийом – пленен заедно с голяма част от аристократите. За да бъде освободен, той бил принуден да даде откуп три силни крепости в югоизточната част на Морее на Михаил VIII. Така Мистра, Монемвасия и Майна се превърнали във владения на възстановената Византия и дали началото на гръцкия деспотат на полуострова.
61. Вон, А., цит. съч., с. 144 – 145; Longnon, J. L'Empire latin de Constantinople, с. 244.
62. Вон, А., цит. съч., с. 145.
63. Според Рамон Мунтанер оцелели само двама рицари. Вж. в Рамон Мунтанер, Хроника, съставител и преводач Росица Панова, София, 1994, гл. 240; Libro de los Fechos, § 551.
64. Buchon, A. Nouvelles recherches, II, с. 67 – 9.
65. „Capitan general stipendiatorum nostrorum omnium Gallicorum, Provincialium et Latinorum“ вж. по-горе.

ЛИТЕРАТУРА

- Божилов, И. (2000). *Жофроя дьо Вилардуен. Завладяването на Константинопол, превод от старофренски*. София.
- Йорданов, К. (2011). Нов поглед към битката при Адрианопол (Военният ресурс на ранната Латинска империя и кампанията от април 1205 г.) – *Mediaevalia*, кн. 2, с. 106 – 148, <http://www.mediaevalia.eu/>.
- Панова, Р. (1994). Рамон Мунтанер. Хроника, прев. от средновековен каталонски. София.
- Ришар, Ж. (2002). *Латино-Йерусалимско королевство*. Санкт-Петербург.
- Марков, Н. (2007). *Робер дьо Клари. Завоюването на Константинопол, превод от старофренски*. София.
- Вон, А. (1969). *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205 – 1430)*. Paris.
- Božilov, I. (1977). La “Chronique de Morée” et l’histoire de Bulgarie au début du XIII siècle (1204 – 1207) в: *Bulgarian Historical Review*, 2, 37 – 57.
- Buchon, A. (1843). *Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*. Paris, 2 vols.
- Buchon, A. (1845). *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*. Paris, 2 vols.
- Contamine, Ph. (1984). *War in the Middle Ages*, transl. by Michael Jones. London.
- Crusaders as Conquerors. *The Chronicle of Morea*. Translated from the greek with notes and introduction by Harold Lurier. New York – London,

- 1964.
- Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina. Napoli, 1950 – 1985, 28 vols. и още
- Hopf, C. (1873). Chroniques gréco-romanes, inédites ou peu connues. Berlin.
- Ilieva, A. (1991). Frankish Morea (1205 – 1262). Socio-cultural Interaction between the Franks and the Local Population. Athens.
- Jacoby, D. (1971). La féodalité en Grèce médiévale. Les “Assises de Romanie”: sources, application et diffusion. Paris.
- Jacoby, D. (1973). The Encounter of two Societies: Western Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth Crusade. – The American Historical Review, vol. 78, n°4, 873 – 906.
- Libro de los Fechos et conquistas des Principado de la Morea, publiée et traduite par Alfred Morel-Fatio. Geneve, 1885.
- Livre de la conquête de la princée de l’Amorée: Chronique de Morée (1204 – 1305), ed. Jean Longnon. Paris, 1911.
- Lock, P. (1995). The Franks in the Aegean, 1204 – 1500. London.
- Longnon, J. (1929). Les Français d’outre-mer au Moyen-Age. Essai sur l’expansion française dans le bassin de la Méditerranée. Paris.
- Miller, W. (1908). The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204 – 1566). London.
- Ντουρου-Ηλιοπουλου, Μ. Η Ανδεγάγικη Κυριαρχια στην Ρωμανια επι Καροολου (1266 – 1285). Αθηνα, 1984.
- The Oxford illustrated history of the Crusades, ed. by Jonathan Riley-Smith. Oxford, 1995
- Thiriet, F. (1975). La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l’exploitation du domaine colonial vénitien (XII-e-XV-e siècles). Paris.
- Topping, P. (1949). Feudal Institutions as revealed in the Assizes of Romania, the Law code of Frankish Greece. Philadelphia.
- Zakythinou, D. Le despotat grec de Morée, I-II. Paris – Athènes, 1932 – 1953.

REFERENCES

- Bozhilov, I. (2000). Zhofroa do Vilarduen. Zavlyadyavaneto na Konstantinopol, prevod ot starofrenski. Sofiya.
- Yordanov, K. (2011). Nov pogled k’ m bitkata pri Adrianopol (Voenniyat resurs na rannata Latinska imperiya i kampaniyata ot april 1205 g.) - Mediaevalia, kn. 2, s. 106 – 148, <http://www.mediaevalia.eu/>
- Panova, R. (1994). Ramon Muntaner. Hronika, prev. ot srednovekoven katalonski. Sofiya.

- Rishar, Zh. (2002). Latino-Yerusalimskoe korolevstvo. Sankt-Peterburg.
- Markov, N. (2007). Rober do Klari. Zavoyuvaneto na Konstantinopol, prevod ot starofrenski. Sofiya.
- Bon, A. (1969). La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe (1205 – 1430). Paris.
- Božilov, I. (1977). La “Chronique de Morée” et l’histoire de Bulgarie au début du XIII siècle (1204 – 1207) в: Bulgarian Historical Review, 2, 37 – 57.
- Buchon, A. (1843). Nouvelles recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies. Paris, 2 vols.
- Buchon, A. (1845). Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies. Paris, 2 vols.
- Contamine, Ph. (1984). War in the Middle Ages, transl. by Michael Jones. London.
- Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea. Translated from the greek with notes and introduction by Harold Lurier. New York – London, 1964.
- Filangieri, R. I Registri de la Cancelleria Angioina. Napoli, 1950 – 1985, 28 vols. и още
- Hopf, C. (1873). Chroniques gréco-romanes, inédites ou peu connues. Berlin.
- Ilieva, A. (1991). Frankish Morea (1205 – 1262). Socio-cultural Interaction between the Franks and the Local Population. Athens.
- Jacoby, D. (1971). La féodalité en Grèce médiévale. Les “Assises de Romanie”: sources, application et diffusion. Paris.
- Jacoby, D. (1973). The Encounter of two Societies: Western Conquerors and Byzantines in the Peloponnesus after the Fourth Crusade. – The American Historical Review, vol. 78, n°4, 873 – 906.
- Libro de los Fechos et conquistas des Principado de la Morea, publiée et traduite par Alfred Morel-Fatio. Geneve, 1885.
- Livre de la conquête de la princée de l’Amorée: Chronique de Morée (1204 – 1305), ed. Jean Longnon. Paris, 1911.
- Lock, P. (1995). The Franks in the Aegean, 1204 – 1500. London.
- Longnon, J. (1929). Les Français d’outre-mer au Moyen-Age. Essai sur l’expansion française dans le bassin de la Méditerranée. Paris.
- Miller, W. (1908). The Latins in the Levant. A history of Frankish Greece (1204 – 1566). London.
- Ντουρου-Ηλιοπουλου, Μ. Η Ανδεγάγικη Κυριαρχια στην Ρωμανια επι Καροουλου (1266 – 1285). Αθηνα, 1984.
- The Oxford illustrated history of the Crusades, ed. by Jonathan Riley-Smith. Oxford, 1995

- Thiriet, F. (1975). *La Romanie vénitienne au Moyen Age. Le développement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XII-e-XV-e siècles)*. Paris.
- Topping, P. (1949). *Feudal Institutions as revealed in the Assizes of Romania, the Law code of Frankish Greece*. Philadelphia.
- Zakythinos, D. *Le despotat grec de Morée, I – II*. Paris – Athènes, 1932 – 1953.

MILITARY ORGANIZATION OF THE PRINCIPALITY OF ACHAEA (XIII – XIV CENTURY)

Abstract. The Principality of Achaea or of Morea was one of states, which was founded on the Balkan Peninsula after the capture of Constantinople during the Fourth Crusade. Achaea was fairly wealthy and could boast of many military successes. The article aims to shed some light on the military structure of this Latin state and to outline the changes that resulted from the passage of the principality under the rule of Naples.

✉ **Dr. Nikola Dulgerov**
Faculty of History
University of Sofia
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: kolio_dulgi@hotmail.com